

N

NAALDEKERVEREL (Fr.: *kranebek*). Plant. Op zeekeiakkers, maar niet veelvuldig.

NAALDHOUTBOS. Het opp. *N.* in Frl. was 1942 2970 ha of 47 pct. van alle bos (Nederland 69 pct.). Verder is van het Fr. *N.* ca. 73 pct. jonger dan 25 jaar en meest staatsbos. Hoewel door velling, herbebossing en verkoop de cijfers van 1942 gewijzigd zijn, geldt nog dat oud *N.* — vooral grove dennen, soms fijnspar, van vóór 1900 — meest aan particulieren behoort.

Het is ontstaan door, na afbranding van heide, op de onbewerkte grond dennezaad te strooien en dit uit de greppels te 'overzanden'. Staatsbosbeheer begon ca. 1915 niet bebossing van woeste grond. Op de eilanden gebruikte men vooral Oostenrijkse en Corsicaanse dennen (z Duinbebossing), bij Appelscha grove den. Sedert 1930 is Japanse lariks de eerste boomsoort bij heidebebossing naar de zgn. 'Drentse methode' van houtvester J. J. M. Jansen te Assen: de grond wordt zorgvuldig bewerkt, vaak met compost en (of) slakkenmeel bemest en dan beplant met 2-3-jarig materiaal. Op lagere, humusrijkere grond ook fijnspar en sitkaspar. Ook bij herbebossing of omvorming van het hakhout tot opgaand bos is de grove den vervangen door de genoemde soorten en douglasspar, soms zilverspar, *Abies grandis* en Hemlockspar (*Tsuga*). Zo zal het *N.* in Frl. er binnen afzienbare tijd anders uitzien dan tot dusverre.

NAAMGEVING, z Vernoemen.

NABERMAN, Mea Boon-, zangeres (Lwd. 5.2.1922-). Opgeleid door haar vader Mar. *N.*, To v. d. Sluys, Franziska Martienssen (Berlijn) en W. Ravelli. Zong in Ned. Kamerkoor en als soliste vnl. in oratoriums. Trok zich 1956 van concertpodium terug.

NACHTEGAAL (Fr.: *geal*). Broedvogel in bosrijke streken, in aantal verminderend. Op de trek ook elders.

NACHTMERRIE. Kwellend van mens en dier (paarden op stal). In het volksgeloof was de *N.* een vrouw, die onder welluidend gezang in een 'aed*' of mosselschelp (Terschelling) over het water vaart, haar vaartuig verstoep en te voet haar slachtoffers bezoekt. De *N.* verklaart, als men haar verrast, dat zij tot haar boze daden geprest wordt. Zitten 's morgens de manen der paarden in de war, dan heeft de *N.* ze bereden, z Sage.

NACHTSCHADE (Fr.: *hounebei*). Plant. Zwarte A", algemeen onkruid in akkers en op ruige plaatsen. Ontbreekt op de klei vaak. Andere *N.n* adventief*.

NACHTVRIJEN. Het van zondag op maandag

'opsitten' van de jongeman bij zijn geliefde in de onverlichte huiskamer of in de donkere stookhut, is snel aan het verdwijnen door het moderne verkeer, meer vrije tijd, de veranderde opvattingen, waardoor men elkaar vaker en op andere plaatsen kan treffen. Bij het A', golden traditionele voorschriften (stipt acht uur verschijnen, om de andere week het meisje bezoeken; vertrek vóór middernacht was een bewijs dat de kennismaking niet voldaan had). De kerk bestreed het *N.*

Zie: Fr. Dagbl. (15.1 t.m. 23.4.1955).

NACHTZWALUW (Fr.: *podûle*). Vogel. Op enkele plaatsen in Z.O.-Frl. (o.a. Appelscha) schaarse broedvogel.

NAGEBOORTE van een paard (Fr.: *haem*). Werd ook in Frl. in een boom gehangen, opdat het veulen zijn benen hoog zou optillen. De *N.* werd ook wel in de hanebalken van de schuur gehangen om het jonge paard een welgevormde nek te geven.

Zie: Rimen en Teltsjes (⁶1944), 453 c.v.

NAGELKRUID (Fr.: *nagelkrûd*). Overal algemeen op beschaduwde plaatsen. Oranje A⁷, is vroeger gevonden. N.A.K., z Keuringsdienst Friesland van de N.A.K.

NAMEN, Friese, zie Compendium: Hoe de Friezen heten.

NAPJES, Eelco, majoor en executeur (Sneek ged. 21.11.1728—begr. 3.9.1803). Schreef: *Hist. Chronijk of Beschrijvinge van oud en nieuw Sneek* (1722, ²1826).

Zie: N.B.W. VIII, 1203.

NAPJUS, Evert Pieters, theoloog (?-Harlingen 6.5. 1688/89). De laatste predikant die in Frl. zonder examen is toegelaten. Stond te Midlum (1657-75) en Harlingen (1675-88/89). Veldprediker van Johan* Maurits en vlootpredikant (1665-74) van Tsjerk Hiddes de Vries*.

Zie: Romein, 189, 200; Cuperus, Kerkelijk leven I, 131, 170, 188, 189, 190, 198, 203; it, 215, 216.

NASSAU, Friese tak. De Fr. stadhouders zijn afstammelingen van Jan de Oude (1536-1606) uit de lijn Nassau-Dietz. Zoons van hem waren Willem* Lodewijk (1560-1620, stadhouder 1584-1620) en Ernst* Casimir (1573-1632, stadhouder 1620-32). Zoons van Ernst Casimir waren Hendrik* Casimir I (1612-40, stadhouder 1632-40) en Willem* Frederik (1613-64, stadhouder 1640-64). Uit het huwelijk van de laatste met Albertine* Agnes werd geboren Hendrik* Casimir II (1657-96, stadhouder 1664-96). Diens zoon was Johan* Willem Friso (1687-1711, stadhouder 1696-1711). Uit het huwelijk van Friso met Maria* Louise werd geboren Willem* Karel Hendrik Friso (Willem IV, 1711-51). Diens zoon was Willem* V (1748-1806, erfstadhouder 1751-95). Tot 1747 hebben de Fr. Nassau's, waarvan koningin Juliana afstamt, te Lwd. gewoond in wat tegenwoordig het paleis van de Commissaris der Koningin is.

Zie: Joh. van den Bosch, De Heeren Stadhouders van Vriesland... (1770); A. A. Kleyn, De stadhouders van Frl. uit het huis van Nassau (Nijkerk 1904); Je maintiendrai, 2 dln. (Den Haag 1905); N. Japikse, Geschiedenis van het huis Oranje-Nassau, 2 dln. (Den Haag 1937/38); Leeuw. Cour. (6.1.1937); Repert., 264.

Nassau's grafruimte. In het koor der Grote Kerk te Lwd. zijn de Nassaus, te beginnen met Anna* van Oranje (1588), gemalin van Willem Lodewijk, begraven. De laatste was Maria* Louise (1765).

Op 1 en 16.8.1795 is alles in koor en grafkelder vernield, o.l.v. de volksrepresentant en landsbouwmeester S. J. Stapert. Hiertegen protesteerde W. B. v. d. Kooi*, waardoor hier en daar in Frl. iets gespaard bleef. Bij regeringsjubileum in 1948 is de grafruimte gerestaureerd.

Zie: A. L. Heerma v. Voss, De laatste rustplaats der Fr. Nassau's (1948); De totstandkoming van de restauratie van de grafruimte der Fr. Nassau's... (1948).

NATIONALISME. In N. speelt een onberedeneerd gevoel van saamhorigheid, romantisch beleefd, een zo grote rol dat de buitenstaander de concrete basis nauwelijks herkent. Deze bestaat, weliswaar variabel, maar duidelijk, bijv. in vrijheidszin, eigen taal. Voor de nationalist zelf is de eigenliefde in zijn emoties en in zijn streven moeilijk te herkennen.

In het Fr. N. is reeds vroeg gehechtheid aan het eigene tegenstelling tot anderen, maar positief hield dit eigene in: de boerenvrijheid*. Dat betekent al in de 13de eeuw: geen. landsheerlijke macht, geen leenstelsel, geen hof systeem, bijna geen ridders, geen onvrijen. Dit eigene verklaarde men uit de bijzondere herkomst, nl. reeds ca. 1100 uit het zgn. Karelsprivilege; ook wel uit bijzondere verkiezing door God (Frl. is Israël, 13de eeuw). De boerenkooptieden middenin het Noordzeecultuurgebied hebben de tegenstelling tot anderen ervaren en hun conclusies getrokken (Fr. munten*, aaneensluiting tegen 1100, Upstalboom*).

Ook de kruistochten* werken zo: Emo* onderbreekt de gang van. zijn verhaal om de rol der Friezen uitvoerig te beschrijven. Begrippen als 'staat' en 'staatsgemeenschap' zijn echter nog ver: als er geen aanvallen van buiten zijn, is sterker dan de nationale band bijv. die tussen heer en knecht, in de 15de eeuw die van de 'partije': daarvoor riep men met overtuiging vreemde hulp in.

Tegen 1500 luwt de partijhaat en een verenigend verzet tegen de centralisatiepolitiek en het absolutisme van Karel V verlevendigt de nationale geestdrift. Het humanisme stuwt in dezelfde richting. Men streed voor — naar men heilig geloofde: oude - rechten, die het vrijheidsbesef tot inhoud van het nationale sentiment maakten. (Emmius* verklaart de Drenten tot Friezen omdat zij zo aan hun vrijheid hangen!). Er is: 'plaatselijk' N., voor geboorteplaats of -streek; gewestelijk N., bijv. bij Emmius voor Oostfrl.; Grootfr. N., waarin men Oostfrl. en de Ommelanden betreft. Een overkoepelend Germaans of Duits N. is er in Frl. niet of nauwelijks.

In de 17de eeuw komt besef van verbondenheid binnen de

Nederlanden op. Tot het eind van de 17de eeuw hecht zich het N. weinig aan de taal, die is eenvoudig 'anders' dan andere. Pas als Gysbert* Japicx en J. Hilarides* zich keren tegen de verfransing gaat men de eigen gewestelijke cultuur positief zien, en daarmee de verbondenheid met N.W.-Europa (bijv. bij Foeke* Sjoerds). Maar het is nog een nuchtere constatering: met de Fr. taal zou kennis omtrent historie, wetten, volksaard enz. verdwijnen. Bij Simon Stijl* komt het ideaal van algemene verbroedering naar voren, waartoe men de mensen moet verlichten. Veel sterker blijft de band van 'wij Nederlanders, en ook deze Provincie in 't bijzonder'.

Pas tegen 1800 evolueert het nationaal gevoel opnieuw. Bij E. Wassenbergh* en de zijnen horen we van de Fr. 'moedertaale' en 'hare Kracht. Bevalligheid en Welluidendheid, waarin zij, zonder voor eenige taal te wijken, zeer vele overtreft'. Weldra klinkt bij J. H. Halbertsma* de Romantiek door: '...zo spreekt geen Fries. De afstammeling van een groot volk is onsterfelijk in, met en door dat volk; als zoodanig spreekt en handelt hij', de taal zelf is 'eene schepping en eigendom des volks'. Voor Wassenbergh en Halbertsma is Nederland het vaderland, maar daarnaast komt een Fr. cultureel zelfbewust zijn op. Dit nieuwe nationale besef van na de Napoleontische oorlogen, wil het volk organisch zien: elk deel stemt overeen met het geheel en uit zich in de 'volksgeest'. De stamverwantschap over de grenzen begint te leven, en ook daar werkt de Romantiek: R.K. Rask* in Kopenhagen (1825), Jap Per Hansen op Sylt (1833). In dat geheel geeft bijv. J. H. Halbertsma de Friezen een eigen plaats als 'overblijfsel van dat oude en roemruchtige volk, dat bijkans het eenigste van alle Germaansche stammen is, hetwelk niet verhuisde en langer dan 18 eeuwen op dezelfde plaats bleef wonen'. Hij ziet Engelsen en Amerikanen 'als onze colonisten' daaruit voortgekomen. M. de Haan Hettema* heeft een parallelle kijk op de taal (1836) '...Uwe landtaal, die het grondwerk vormt van het zoo nationale en trotsche Engelsche volk en van het... vrije Amerika'. Bij hem wordt dit Frisiocentrisme tot krampachtig historisme, bij de Halbertsma's door hun contact met het volksleven tot een vruchtbaar begin van verdere ontwikkeling. Deze weerspiegelt zich in twee verenigingen uit de 19de eeuw: het Fries Genootschap* (1827) en het 'Selskip'* (1844). z Apocriefe geschiedschrijving, Geschiedschrijving, Vrijheid;

zie Compendium: Fr. beweging.

W., E. H.

NATUURBESCHERMING. Het streven de natuurwetenschappelijke, esthetische en (of) recreatieve waarden van het landschap zoveel mogelijk te bewaren en bij veranderingen in het landschap met deze waarden rekening te houden. Ook de landschapsbescherming in zuiver cultuurland, zoals de Bouwhoek en de Greidhoek, wordt tot de N. gerekend. Pas in de 20ste eeuw kwamen er organisaties voor de N., nl. de 'Ver. tot

behoud van Natuurmonumenten in Nederland' en speciaal voor Frl. 'It Fryske Gea*'. De voornaamste taak van deze organisaties is het verwerven en beheren van natuurmonumenten*. Ook ijveren zij voor landschapsbescherming. Belangrijk is ook de propaganda voor N. door onderwijs, filmvertoningen, lezingen en excursies. In Frl. is de 'Bond van Fr. vogelbeschermingswachten*' na 1945 op dit terrein bijzonder actief geweest. De prov. en gem. overheden hebben verordeningen vastgesteld, die o.a. ook N. beogen. Te noemen zijn de prov. verordeningen tot bescherming van natuurgebieden en van terpen en verschillende gem. verordeningen op ontgrondingen. De georganiseerde N. is nog jong. Adellijke grootgrondbezitters hebben echter met het oog op de jacht* eeuwenlang bossen en mosrassen beheerd op een wijze die in haar resultaten vrijwel identiek is met die der N.

Zie Compendium: Het landschap.

NATUURHISTORISCH MUSEUM, Fries. Opgericht 18.5.1923, sedert 1942 ondergebracht in de Oude Bank van Lening (Heerestraat 13-15) te Lwd. Tot de collecties behoren opgezette zoogdieren en vogels, vissen, weekdieren, insecten, planten, stenen, fossielen. Er is een diorama met een Fr. weidelandschap en een natuurhistorische bibliotheek. Ook elders in Frl. zijn natuurhistorische collecties, soms verbonden aan oudheidkamers.

NATUURMONUMENTEN. De N. in Frl. zijn op het kaartje met een cijfer aangeduid dat overeenkomt met de cijfers in onderstaande lijst. De nrs. 1-10 liggen op de Waddeneilanden, 11-18 ten noorden van de O.-W.-lijn over Lwd., 19-31 tussen de lijnen over Lwd. en Sneek, 32-54 ten zuiden van Sneek. Op de kaarten van de gemeenten is met dezelfde cijfers de ligging van de N, aangegeven. Aan de meeste van deze N. is een afzonderlijk artikel gewijd.

Van 'It Fryske Gea'. De *cursief* gedrukte namen zijn terreinen die door 'It Fr. Gea.*' gepacht worden van Domeinen; de overige met uitzondering van 14, 15, 17, 27, 28 zijn eigendom van 'It Fr. Gea': 9. *Zwanewaterduinen* op Ameland. 10. *Oerd** op Ameland. 12. *Bildt-pollen*. 13. *Turkije** en Griekenland. 14. *Buitenveld** van Ottema en Wiersma bij Hardegarijp (beheer in overleg met 'It Fr. Gea'). Buitendijks terrein van Oostdongeradeel (beheer in overleg). Van Asperen's* eendenkooien, N.O. van Dokkum. 17. *Drie Dollen** bij Westergeest (beheer in overleg), 19. *Makkumer** waard en *Kooiwaard**. 20. *Jongemastate** bij Rauwerd. 21. *Botmeer**, Z.O. van Grouw. 22. *Rengerspölle**, O. van Grouw. 24. Van Asperen kooi in de Oude Miede, Z.O. van Lwd. 25. *Oude** Venen bij Eernewoude. 26. *Zwette** (Onland van Jelsma en Kobbekooi), W. van Drachten. 27. *Boornbergumer** petten, Z.W. van Drachten (beheer in overleg). 28. *Leijen**, N. van Drachten (beheer in overleg). 30. *Bakkeveen**, duinen. 32. *Molkwerumer** *Bocht*. 33. *Rode** Klif. 34. *Koudumer** *Zandgroeve*. 35. *Fluessen**, eilandjes. 36. *Rijster** Bos in Gaasterland. 37. *Mokkebank** c.a., Z. van Gaasterland. 39. *Coehoornbos** bij Wikel. 42. *Wijde van de*

*Linde**. 43. *Lindevallei**, Z. van Wolvega. 44. *Delleburen**, N. van Oldeberkoop. 45. *Diaconie veen**, O. van 42. 47. *Tjongerwallen**, Z. van Donkerbroek. 48. *Lochtenrek**, N. van Oosterwolde. 49. *Schapenpoel** bij Elslø.

Van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. n. Griend*, in de Waddenzee. 23. *Rengersmiede**, Z. van Wartena. 38. *Oudemirdumer** Klif in Gaasterland. 53. *Hoogveen van Fochtelo**, O. van Oosterwolde.

Staatsnatuurmonumenten, a. *ten name van het Staatsbosbeheer*, 1. *Meeuwenduinen**, 2. *Oude** Kooi, 3. *Kooiplekslid** (alle drie op Vlieland). 4. *Noordsvaarder**, 5. *Kooibosjes**, 6. *Landerumerheide**, 7. *Koegelwieck**, 8. *Bosplaat** (alle vijf op Terschelling). 29. *Heide van Duurswoude**. 31. *Poepedobbe** bij Bakkeveen. 50. *Aekingerzand**, Z. van Appelscha. 51. *Drentse Broek*, Z.O. van 50. 52. *Kraaiheidepollen**, Z. van Appelscha. 54. *Grote** veen, O. van 51. b. *Aangekocht door departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen*. 18. *Drogehamster** Miede, Z. van Buitenpost. 40. *Blauwgraslanden** bij Akmarijp. 41. *De Rottige** Miente, W. van Wolvega bij Nijetrine.

Van plaatselijke verenigingen. 46. *Ontwijk**, Z. van Donkerbroek.

Zie: Atlas der Natuurreservaten (Amsterdam 1956); Vijftig jaar natuurbescherming in Ned. (1956); Handb. van de Ver. tot behoud van N. (1957).

NAUTA, Eeuwe, theoloog (Itens 8.10.1757-Spannum 23.9.1826). Predikant te Itens, Edens en Spannum. *Canonicus** Frisiae. Gaf in dichtmaat een *Leerrede over de chr. blijdschap* (1819) uit. Bevriend met Ev. Wassenbergh*, hielp E. Epkema* bij zijn Fr. studie. Nam deel aan het Gysbert*-Japiksfeest (1823).

Zie: N.B.W. X, 661-662; B. XVIII (1956), 119-132.

NAUTA, Gajus, jurist (?-1645). Werd 1606 advocaat, later secretaris Sneek, 1636 raadsheer. Liet arrestenverzameling van het Hof na (1779 door A. Kann uitgegeven) en commentaar op het Fr. statutenrecht.

Zie: N.B.W. X, 662.

NAUTA, Gavius, theoloog (Sneek 1074-Oudkerk 24. 11.1751). Predikant te Oudkerk (1715-51), *canonicus** Frisiae (1722). Stelde een *Compendium der kerkelijke wetten* samen (1757, ²1771).

Zie: N.B.W. X, 662.

NAUTA, Gerben, steen- en beeldhouwer (?-Sneek 1757). Vervaardigde stoep van stadhuis te Sneek (1745), preekstoel te Lemmer (1745).

NAUTA, Gerrit Anne, filoloog (Lwd. 16.7.1865-Enschede 19.2.1940). Promoveerde in de Nederlandse letteren (Groningen 1893), later schoolopziener aldaar. Schreef een *Oudfr. Woordenlijst* (Haarlem 1926).

NAUTA, Gysbertus, jurist (?-Lwd. 1766). Bekend door twee mss. met registers der resoluties van de Ged. Staten (1601-1754) en met de namen der grietmannen, raden van het Hof en leden stedelijk bestuur van Lwd.

Zie: N.B.W. X, 662; V.A. (1842), 157-162.

NAUTA, Hero, drukker-boekverkoper te Lwd. (1670-1719). Woonde in de Peperstraat, bevriend met B. Bekker*.

NAUTA, Jacobus, uurwerkmaker te Lwd. (getrouwd 1695). Van hem bekend een tafeluurwerk (in Fr. **Museum**).

Zie: Ottema, Gesch. Uurwerkmakersk., 19.

NAUTA, Pieter, steen- en beeldhouwer te Lwd. (i 700-50). Maakte met B. Dijkstra* de trapleuning in het stadhuis te Lwd. en werkte met Gebr. van der Haven* aan de vulling van het fronton van dit gebouw (1715). Preekstoel herv. kerk Jellum (1703).

NAUTA, Simon, theoloog (Franeker 3.6.1727-Wolvega 22.3.1810). Na een zevenjarig conrectoraat te Franeker predikant te Wolvega (1760-1803). Bevriend met O. Z. van Haren*. Lijkrede bij diens dood.

Zie: N.B.W. X, 664.

NAUTA, Tjitske, wijkverpleegster (Grouw6.11.1924-). Schreef schetsen, kinderlectuur en de dichtbundel *Onderweis* (1955). Pseud. Tsjits Peanstra.

Zie: Piebenga (1957), 275.

NAZARETH. Kloosternaam, a. z. Genezareth, b. klooster van augustinessen van de derde regel te Idsega, opgeheven 1580.

Zie: L. J. v. Apeldoorn, De kerkelijke goederen in Frl, II (1915), 445-446.

NAZORG BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS. De noodzaak werd gevoeld ook na de schoolleeftijd aan de leerlingen van de scholen voor buitengewoon* lager onderwijs intensieve zorg te geven. Zo ontstond een nieuwe vorm van sociaal-pedagogisch werk.

In Frl. werkt sinds 1949 een sociaal-pedagoog (nazorgambtenaar) in dienst van het Instituut voor de Geestelijke Gezondheidszorg in Lwd. Een in 1956 opgerichte Fr. Federatie van Sociaal-Pedagogische Stichtingen beoogt reorganisatie en uitbreiding van het aantal werkers. Nazorg houdt in: avondverzorging (door de scholen), hulp bij arbeidsbemiddeling, adviseren van ouders en instanties, het plaatsen in speciale werkplaatsen en tehuizen, kampen en internaten, samenwerking met instellingen op het terrein van het algemeen maatschappelijk werk, kindbescherming en reclassering, sociaal-psychiatrische dienst e.d., gezinsvoogdij en verdere zorg gedurende puberteit, adolescentie en volwassenheid.

Zie: Rapport van de werkzaamheden der commissie voor het B.L.O. in Frl. (1947); Rapport inzake Kinderbescherming in Frl. (St. Frl. V. M.W. 1956).

N.C.L.B., z. Landarbeidersbonden.

NEDERGERECHT. Sedert de Saksische tijd de naam voor de lagere gerechten in stad* en grietenij*. Daarnaast het in 1499 opgerichte hof gerecht. Het *N.* vonniste in civiele zaken in eerste

aanleg, met beroep op het Hof*; in strafzaken behandelde het slechts kleine vergrijpen. De Franse tijd schakelde Frl. ook in dit opzicht uit.

Zie: C. J. Guibal, Democratie en Oligarchie in Frl. (Assen 1934), 34 e.v.

NEDERLANDSCHE TRAMWEG MAATSCHAPPIJ, N.V. (N.T.M.). Opgericht 24.4.1880. Reeds op 5.10. 1880 reed tussen Dokkum en Veenwouden de eerste paardetram. De ontwikkeling van *N.T.M.*, valt uiteen in drie perioden, nl. van 1880-86, van 1896-1902 en van 1910-16.

Van 1880-86 kwam 94 km baanvak in exploitatie, meest verbindingen tussen spoorstations (Harlingen, Sneek, Heerenveen, Veenwouden) en het tot dusver vrijwel geïsoleerde achterland. Van 1886-1902 groeide het net tot 175 km lengte; van 1902-16 werd dit net binnen Frl. afgerond en kwamen tevens lijnen buiten Frl. tot stand, o.a. naar Groningen (okt. 1913), Steenwijk, Assen, zelfs Meppel. De netlengte was toen 325 km. Maximum aantal passagiers vervoerd met stoomtractie in 1916: 2,5 miljoen.

De jaren 30 waren financieel voor *N.T.M.* zo moeilijk, dat betrekkelijk weinig autobussen zijn aangeschaft, en tot W.O. II het trambedrijf hoofdzaak bleef. Na 1945 is geleidelijk het personenvervoer per tram omgezet in busdiensten. De laatste personentram reed 1948 op het baanvak Drachten-Groningen. Het aan *N.T.M.*, toegewezen gebied ligt ongeveer tussen de lijn Lwd., Sneek, Joure, Heerenveen, Steenwijk en de spoorlijn Lwd.-Buitenpost. In het uiterste zuidoosten van Frl. verzorgt E.S.A. enkele trajecten als 'uitlopers' van haar gebied ten zuidwesten van de stad Groningen, terwijl *N.T.M.*, op haar beurt 'uitlopers' heeft naar Meppel, Assen en Groningen. Samen met N.A.C.O., zusteronderneming te Alkmaar, verzorgt *N.T.M.*, de langste buslijn in Nederland, nl. Lwd.-Alkmaar (116 km).

N.T.M., is een dochteronderneming van de Ned. Spoorwegen die de aandelen van *N.T.M.*, in handen heeft. Er werken ca. 400 personeelsleden bij. De 90 bussen reden in 1956 7 miljoen km en vervoerden ruim 6 miljoen passagiers. Ook verzorgt *N.T.M.*, de stadsbusdienst in Lwd., met in 1956 ca. 15 miljoen reizigers. Totale netlengte der interlokale lijnen 717 km, waarvan 328 in uurdienst worden gereden, 234 in twee-uurdienst en 755 km minder vaak. Hoofdkantoor met centrale werkplaats in Heerenveen; in Lwd., Sneek, Oosterwolde, Drachten bijkantoren en depots.

Enkele niet opgebroken trambaanvakken worden gebruikt voor goederenvervoer in wagenlading. De spoorbreedte van *N.T.M.*, is gelijk aan die van de Ned. Spoorwegen, zodat goederenwagens zonder overlading op *N.T.M.*-lijnen door kunnen rijden. Dit geschiedt op de baanvakken: Drachten-Peize-Groningen; Steenwijk-Noordwolde; Makkinga-Oosterwolde-Hijkersmilde; Makkinga—

Donkerbroek-Gorredijk; Heeren veen—Joure-Lemmer; Sneek—Bolsward. Binnenkort gaan deze lijnen over naar de Ned. Spoorwegen, zodat *N.T.M.*, dan alleen busonderneming wordt, z Autobusdiensten.

NEDERLANDSE CRITICUS. De. Spectatoriaal geschrift in één bundel (86 vertogen), verscheen 1750 bij A. Ferwerda*. Redacteur Ph. L. Statius Muller*. Titelluitgave te Amsterdam (1761).

NEDERLANDSE HERVORMDE KERK, z Hervormde Kerk.

NEDERLANDSE JEUGDBOND VOOR NATUURSTUDIE (N.J.N.). Frl. vormt district x en heeft vijf afdelingen (Drachten, Franeker, Harlingen, Heerenveen, Lwd. en Sneek). Districtsorgaan 'Wilster' (Fr. voor goudplevier).

NEDERLANDS OP DE TWEETALIGE FRIESE SCHOLEN. Men mag een Fr. sprekend kind niet behandelen, alsof hij al 'algemeen beschaafd' kent: de uitbouw van de eigen taal komt eerst, dan opbouw van de tweede. In de eerste klas maakt het kind nu en dan kennis met het Nederlands door het luisteren naar een vertelling of het zingen van een versje. In het laatste kwartaal van de tweede klas begint men met het systematische onderwijs van het Nederlands; dan en niet eerder wordt er ook actieve taaluiting van het kind verwacht, dan moet het kind Nederlands spreken en schrijven. De overgang van Fr. op Nederlandse leesteknik gaat snel.

Een kind dat de moeilijke Fr. spelling kan lezen, heeft met het Nederlands lezen geen moeite. De uitspraak en de toon zijn op de Fr. scholen* zelfs zuiverder en losser dan op andere scholen in Frl. Het taalonderwijs geeft meer moeilijkheden: wel verschilt de Nederlandse zinsbouw niet erg van de Fr., maar het ontbreekt de leerling voor een actief Nederlands spreken en schrijven aan woorden. Daarom wordt de methode Nederlands op de Fr. school gebaseerd op de volgende beginselen: *a.* eerst het Nederlands als leervak, dan pas als voertaal; *b.* de spelling van het Nederlands moet worden aangeleerd, waarbij men ervan uitgaat, dat het kind de Fr. spelling gewend is; *c.* de woordenschat moet sneluitgebreid, terwijl zorg wordt gedragen voor zuivere begrippen. Vaak is in Frl. een Nederlands woord wel bekend, maar het bijbehorende begrip is slechts vaag aanwezig, *d.* activering van het Nederlandse taalbezit door veelvuldige, vooral mondelinge oefening. Het is niet meer voldoende dat het volkskind het Nederlands verstaat. Ieder moet zich vlot in het Nederlands kunnen uitdrukken, z Onderwijsvernieuwing; Scholen, Friese; Tweektaligheid.

NEDERZETTINGSVERSCHUIVING. De verplaatsing van een heel dorp* of van de dorpskern. In de M.E. zijn wrsch., met het toenemen van het waterbezwaar, dorpen uit de Lage* Midden naar de hogere zandgronden verplaatst. Dit valt in Opsterland en omgeving uit de veldnamen, de archeologische vondsten, de eigendommen in de mieden* e.d. af te leiden. Nieuwgevormde kernen hebben andere

overvleugeld; Surhuisterveen is bijv. op het dorpsgebied van Surhuizum ontstaan en tot een zelfstandig dorp geworden. Het werd belangrijker dan het oude dorp. Dit geldt ook voor Gorredijk ten opzichte van Kortezaag, z Dorp (Dorpskernvorming).

NEDERZETTINGSVORMEN, z Dorpstypen.

NELTJEZIJL. Na 1842 vervallen oude keersluis in Sneek, onderdeel van de dijk van de Scherhem. Onderhoud bij Stad en binnendijkse landen.

NEOLITHICUM. De jonge steentijd (ca. 2000-1500 v.C.) brengt een omkeer: Jacht en visserij zijn nog wel bestaansmiddelen, maar daarnaast kwamen landbouw en veeteelt op. Ploeg- en hakwerktuigen, huizen, huisdieren (hond, rund, schaap, varken) komen voor. Ook moet kustvaart bedreven zijn. De mens wordt onafhankelijker van de wisselvallige natuur en vestigt zich.

Gevonden is uit de hand gevormd vaatwerk van gebakken klei, zoals fraai gepolijste vuurstenen werktuigen. Uit graanafdrukken in het aardewerk kennen we de korensoorten. In deze periode herbergt Frl. verschillende bevolkingsgroepen; de karakteristieke versiering van de ceramiek geeft dit aan. Het oudst is de *hunebeddencultuur* uit het A^r. Hunebedden waren kelders, opgebouwd uit zwerfstenen, georiënteerd naar de opgang van de zon, oorspronkelijk door een kunstmatige heuvel bedekt. Dergelijke kelders - de heilighdommen der heidense bevolking — waren de rustplaats voor de onverbrande doden der kleine gemeenschap. Het enige in Frl. gevonden hunebed lag in Rijs (Gaasterland), een Z.W. uitloper der Drentse hunebedden, in 1849 ontdekt en tegelijk vernield. A. E. v. Giffen bracht in 1922 de standplaatsen van de draagstenen aan het licht (donkere plekken in gele ondergrond). Mooi geslepen vuurstenen bijlen en aardewerkscherven (grafgiften) zijn gevonden. Karakteristiek is de diepsteekversiering op het aardewerk. De vaten bevatten wrsch. spijs en drank voor het hiernamaals. In O.-Frl. zijn losse vondsten van dit vaatwerk bekend, misschien resten uit nederzettingen. Op den duur degenereerden de hunebedden tot steenkistenheuvels (tot 1500 v.C. begin van de bronstijd*).

Naast dit hunebeddenvolk leeft op de O. zandgronden het *touwbekervolk*, wrsch. iets later gekomen. Dit uit Thüringen gekomen volk begroef in grafheuvels*, telkens voor één dode opgeworpen. Een ander grafritueel doet zijn intrede. Van Giffen onderzocht bij Langedijke (Ooststellingwerf) grafheuvels uit deze tijd. De onverbrande doden werden gewoonlijk bijgezet in gehurkte houding. Het silhouet van het lijk is vaak nog donker in het zand waarneembaar. De dode kreeg als regel grafgiften mee (S-vormig geprofileerde touw- of visgraatbeker, stenen strijdhamerbijl met steelgat, vuurstenen mes, soms ook vuurstenen pijlspitsen). Om de voet van de grafheuvel gewoonlijk een ringsloot of paalkrans, vaak nog als verkleuringen in de bodem te zien. De zandheuvels zijn later vaak weer gebruikt voor begravenissen, z Aardewerk, Dodencultus, Mesolithicum.

Zie: Vr. F. XXVII (1924), 307-325; Een kwart eeuw

oudheidkundig bodemonderzoek (Meppel 1947), 203-254; Boeles II, 29-44.

NERDENUS, Henricus Antonii, theoloog (Naarden 13.2.1546—Franeker 14.3.1614). Predikant te Dijkhuizen in Oostfrl. (1573), Enkhuizen (1578), hoogl. te Franeker (1585). Bemiddelaar in de kerkelijke geschillen te Lwd. en Bolsward.

Zie: Boeles I, 2de dl., 36-40.

NERO, Romeins keizer (Antium 15.12.37—bij Rome 9.6.68). In *N.*'s regeringsperiode (54-68 n.C.) poogden de Friezen terug te keren naar het 'Sperrgebiet', waaruit Corbulo* hen verjaagd had (omgeving van Utrecht?). z Verritus.

NES. Oorspr. in het water vooruitstekende landpunt, 'neus', hoek. Veel voorkomende plaats- en landnaam.

Zie: Fr. Plaknamen II, 84-86; Schönfeld, Veldnamen, 24, 28, 121; Moerman, 167-168.

NES (Fr.: idem, hoek). Hoofdplaats van Ameland (912 inw.). Komdorp; herv., doopsgez. en geref. kerk; openb. lagere en uloschool, r.k. lagere school. Het boerendorp is in deze eeuw een badplaats geworden met weinig fraaie nieuwbouw. Van de oude kerk (13de eeuw) alleen nog de toren. Nieuwe r.k. kerk O. van het dorp. Ten noorden van het dorp vele zomerhuisjes aan de bad weg en verspreid in de duinen. Dagelijkse veerdienst op Holwerd. → Compendium : Het landschap van Friesland.

Zie: Nieuw Frl. (7, 14.2.1948); Leeuw. Cour. (18.8.1951). Nesser Miede, z Ameland.

NES (Fr.: idem, hoek). Dorp (197 inw.) aan Leppedijk in Utingeradeel vlak ten oosten van Akkrum, waar het in overgaat.

Hierin 1228 een commanderie (klooster) van de Duitse orde gesticht, dat het patronaatsrecht over de bisschopskerk Oldeboorn en enkele dochterkerken kreeg. In 15de eeuw was Steenkerk* ermee verbonden. Opgeheven in 1580. Romaans koperen wierookvat in Fr. Museum. Van de kerk met stompe toren is enkel het hoge kerkhof (terp) met klokkestoel over. Lage landen bij Botmeer en in Birstum en Bokkum. Veeteelt.

Zie: Mon. Bat. II, 134; Hepkema Memories, 278.

Nesserzijk. Oude schutsluis in de Nesser Zijlroede, gesticht ca. 1479 door het klooster. Onderdeel van Leppedijk*. Na 1580 door de prov. onderhouden. Nu een ophaalbrug.

NES (Fr.: idem, hoek). Dorp (1222 inw., met Moddergat) in het oosten van Westdongeradeel. Herv. en geref. kerk, openb. lagere en lagere school op geref. grondslag. Het belangrijkste tuinbouwcentrum in N.O.-Frl.

Zie: Kr. Boelens, Nes, in doarp yn 'e Dongeradielen (1950).

NES-BUREN. Zeewerend* waterschap van 1927 op Ameland (1180 ha). De ruim 8 km lange zeewering, 3,7 m + volzee, die aan de westkant aansluit op de dijk van de Grieën*, aan de oostkant op de Kooiduinen, beschermt het gebied tegen aanvallen van de Waddenzee. Aan de noord- en

oostkant grenst *N.* aan de duinen. De dijk is 1929-30 met steun van rijk (ca. $\frac{2}{3}$) en prov. (30 pct.) gelegd.

Reeds spoedig bleek de dijk niet bestand tegen zware aanvallen en jarenlang is aan de verbetering gewerkt. Het rijk verzorgt de oeververdediging aan de voet van de dijk. Deze zal op den duur wel aan *N.* worden overgedragen. Behalve de zeewering onderhoudt *N.* wegen en waterlossingen. Van de vergadering van volmachten moet de helft (zes) betrokken zijn bij eigendommen in de kadastrale gem. Ballum en de helft bij eigendommen in de kadastrale gem. Nes. A\ is bij zijn oprichting uitgesloten van de toepassing van het Subsidiereglement voor zeewerende waterschappen. Evenals bij de Grieën ook hier vroeger enkel een primitieve zeewering om 'de Mieden*' en de gemeenschappelijke onbedijkte weidegronden ('grieën'). Ook hier particulier onderhoud van die oude zeewering onder toezicht van 'opzieners van de boerenstand'. In 1894 oprichting van een waterschap 'Nes op Ameland' (411 ha) om aan de bestaande verplichtingen en regelingen een aan de nieuwe rechtsopvattingen aangepaste publiekrechtelijke vorm te geven. Waterstaatkundig veranderde er echter niets. Vandaar in 1927 de oprichting van *N.* Het waterschap 'Nes op Ameland' kon toen verdwijnen. Voor het wapen → Zeewerend waterschap.

NETTEN, z Wargarens.

NEUHUSIUS, Edo, classicus (Steinfurt 21.10.1581-Lwd. 7.3.1638). Calvinistisch rector te Lwd. (1607-38). Vele Latijnse brieven en gelegheidsverzen. Zoons: Henricus en Regnerus.

Zie: Wumkes, Paden I, passim.

NEUHUSIUS, Henricus, jurist (Lwd. 1614-na 1668). Advocaat bij het Hof (1636), pensionaris van Workum (1650). Schreef *Extemporanea Poëmata* (1656), met vele gelegheidsgedichten.

Zie: N.B.W. IX, 712.

NEUHUSIUS, Regnerus, classicus (Lwd. 1608-Alkmaar 1679). Stond van 1638-79 te Alkmaar. Befaamd dichter in het Latijn. Herhaaldelijk poogde men hem naar Frl. terug te halen.

Zie: N.B.W. II, 984-986.

NEUI, Peter Johannes de, baptistenvoorganger (Ditzumverlaat 20.10.1828-George, Iowa, 12.2.1907). Stichtte te Franeker de eerste Fr. baptistengemeente (1864). Werkte daar en op vele andere Fr. plaatsen (tot 1871), waarna hij naar Amerika vertrok, z Baptisten.

Zie: G. A. Wumkes, De opkomst en vestiging van het baptisme (1912).

NEUMAN, P. W., z Leuwy, Hartog.

NIAER. Naastingsrecht. Volgens het Oudgermaanse recht was men geen eigenaar van zijn onroerend goed, maar slechts administrateur. Het goed behoorde aan de maagschap of in ruimer verband aan de buurschap. Toen vervreemding aan derden mogelijk werd, behielden deze groepen echter de *N.* Het goed moest eerst aan hen worden aangeboden (z Boden en consenten). Zij konden het tegen $\frac{3}{4}$ van de waarde, later tegen de volle waarde overnemen.

Zie: Themis, 2de verz. XVI (1869), 88-123.

NICOLAI (ook: Nicolay). Naam van enige boerenfamilies, meest in Achtkarspelen en Smallingerland, deels afstammend van Atzo N. uit Franeker, 1664 predikant Nes en Wierum, 1670-1701 Drogeham.

Zie: S. Nicolai P.zn, Onze voorouders (1953).

—, **Jan Hendrik**, schilder (Lwd. 26.4.1766-29.7.1820). Leerling van zijn vader Sytse en W. B. van der Kooi*. Behangselstukken, rijtuigschilder, dood en levend wild.

—, **Sytse Roelofs**, schilder (Drogeham 1736-Lwd. 24.1.1779). Decoratie- en rijtuigschilder. Grisaille in Prinsessehof te Lwd.

Zie: Leeuwarder Nieuwsblad (27.2.1937).

NIEMEYER, Cornelis Jan, theoloog (Vierhuizen 28.10.1864-Bolsward 28.10.1932). Predikant te Bolsward. Algemeen secretaris Ned. Protestantenbond*. Vooraanstaande figuur in de kring der vrijzinnige* hervormden, lid prov. kerkbestuur en synode der Ned. herv. kerk. Gedenksteen in kerk te Bolsward.

NIENBURG, z Aardewerk (uit de terpen).

NIENHUIS, Ilkje (Ike), hardrijdster (1921-). Drie maal kortebaankampioene van Frl. op de schaats, ook drie maal van Nederland (1946-48). Won 12 kampioenschappen. Twintig jaar in de baan (1937-57). Vroeger te Makkinga; nu I. Voorma-N. te Roden.

Zie: D. M. v. d. Woude, Vrouwen in de hardrijdersbaan (Assen 1948).

NIEUW-BILDT, Het. Zeewerend* waterschap in Het Bildt (1559 ha zonder de dijk). Met het Nieuw-Monnikerbildt ontstaan door opslibbing in de mond der Middellzee en bedijking (1600). Omslag naar de kadastrale grootte. Voor het wapen → Zeewerend waterschap.

Zie: Jaarsma, Zeeweringen.

NIEUWE-BILDTDIJK. Tweede zeedijk van Het Bildt. Bij de voortgaande inpoldering in 1600 tussen Westhoek en Nieuwebildtzijl met de erop aansluitende Koedijk aangelegd. Bij het aansluitpunt werd een uitwateringssluus, de *Nieuwe-Bildtzyl*, gebouwd die door opslibbing der pollen in 1655 moest vervallen. Door indijking van de Oude- en Nieuwe-Bildtpollen in 1715 en 1754, werd de dijk ten oosten van Zwarte-Haan tot Slaperdijk*. Er kwam toen een duikersluis voor de afwatering van de ingedijkte Noorderleeg- en de Nieuwe Bildtpollen naar de Fr. boezem. In de Slaperdijk in 1717 en 1825 een doorbraak. Thans woonstreek met neutrale kleuter- en openb. lagere school. Buurschap Stad-Niks. Nieuwebildtzijl is een buurschap onder Oudebildtzijl.

Zie: Binnendijken en Slieperdijken I, 203.

NIEUWE BOND VAN CHR. HARMONIE-EN FANFAREKORPSEN. Opgericht 1925; 88 korpsen met ca. 30 leden per korps zijn

aangesloten, z Oude Bond.

NIEUWEBRUG (Fr.: *Nijebrêge*). Buurschap N. van de plaats Heerenveen, waartoe het behoort (312 inw.). In de 19de eeuw ontstaan door vervening. In 1952 is de brug vervangen door een dam. In A. woonde ca. 1900 de kaartlegster Hinke Kaert.

NIEUWE DIJK. Inlaagdijk van 1739 op het Wester Hemrik van Terschelling. Tot 1956 eigendom van de herv. kerk te Midsland, nu van de Terschellinger polder.

NIEUWE LINDEDIJK. Binnendijk van 1827-28 van Opdrjk bij Oldetrine naar hoge gronden bij Olde-markt. Moest bij doorbraak van Overijsselse zuiderzeedijken het water keren. Als Slaperdijk* vervallen en vrijwel afgegraven.

NIEUWE MERCURIUS, De, of Friesche Bode. Patriottisch weekblad, sedert 28.1.1789 door H. L. v. Buma* uitgegeven (22 nummers). Op 17.10.1789 verboden. Veel aandacht voor Frankrijk.

NIEUWENHUIS, Dirk, antiquair (Lwd. 9.9.1869-7.8.1946). Lang gevestigd in de Sacramentstr. te Lwd. Herdrukte oude volksboekjes (o.a. *Intje* Jans*).

NIEUWENHUIS, Dirk Bouma, commies ter Prov. Griffie (Holwerd 14.9.1814-Lwd. 9-3-1873). Bevriend met T. R. Dijkstra*, actief in het Selskip* 1844. Vertaler van H. C. Andersen.

Zie: N.B.W. IX, 716.

NIEUWENHUIS, Doede, onderwijzer (Monnikesijl 17.2.1907-). Actief in Ljouwerter Toanielselskip en Folk*- en Gealeargongen. Schreef daarvoor taaleigen-boekje *Ûs Fr. Tael* (1942). Stichtte 1943 met E. Wyga het Ynstitút* Fryslân (leider sedert 1952 Tabe Beintema), dat schriftelijke lessen geeft. Reclasseringsambtenaar te Utrecht (1953).

NIEUWENHUIS, Ferdinand Domela, socialistisch strijder (Amsterdam 31.12.1846—18.11.1919). Luthers predikant te Harlingen (1870). Spoedig strijder voor de vrede en antimilitarist. Trad uit de kerk (1879), werd uitgever van 'Recht voor Allen'. Richtte 1881 de Sociaal Democratische Bond op; sprak veel in Frl.

Zijn: 'Drinkende arbeiders denken niet, denkende arbeiders drinken niet' sloeg in (z Geheelonthouding). Vooral in de Noordwest- en Zuidoosthoek is N. (door de ouderen nog) als profeet vereerd (z Anarchisme). Kamerlid voor Schoterland (1888-91). De Fr. Volkspartij* had hier meegeholpen aan de overwinning. Later antiparlementariër. De buitenkerkelijkheid* van vele arbeiders heeft hij bevorderd, ook het atheïsme*. Zijn *Van Christen tot Anarchist* (1910) is als een huisbijbel gelezen.

Zie: W. H. Vliegen, De dageraad der volksbevrijding (Amsterdam 1922); J. W. de Boer, F.D.N., gedenk. over de jaren 1885 en '87 (1935); I.H. XX (1938), 392-294.

NIEUWENHUIS NYEGAARD, Jan Derk Domela, theoloog (Amsterdam 25.7.1870-

4.1.1955). Zoon van de Groningse hoogl. Jacob D. N.; Heilsoldaat, herv. predikant te Oostende, flamingant. Stond te Gent; in 1914 activist. Vlucht 1918 naar Nederland; hulpprediker te Beetsterzwaag (1919), later predikant (tot 1944). Hartstochtelijk strijder voor het Dietse ideaal, doch ook in W.O. II jegens de bezetter nonconformist.

Zie: Jaarb. Mij. Letterk. (1956-57), 32-40.

NIEUWESCHOOT (Fr.: *Nijeskoat*; schoot: vooruitspringend stuk land). Dorp (307 inw.) gem. Heerenveen, Z.W. van Heerenveen. Agrarische streek met enig natuurschoon; herv. kerk (15de eeuw), met klokkestoel.

NIEUWE SLACHTE. Binnendijk, uit 1883, sluit bij Sibrandabuursterzijl aan op de Groene Dijk.

Loopt langs Snekermeer, Zoute Poel, Goïngarijpsterpoelen, Noorder Oudeweg naar de Scheensdijk Z. van Joure. Dient tegen opwaaiing van het boezemwater. Daartoe sluit men zo nodig de schutsluizen bij Terhorne en Joure en de keersluizen bij Jongeburen en Goïngarijp. In beheer bij de prov.

NIEUWE WEG, a. planweg Gorredijk-Jubbega; b. weg Remswerd-Abbegaaster Rige (Wymbritseradeel); c. grootscheeps vaarwater langs Koevorderhuis (Doniawerstal). z Prinses-Margrietkanaal.

NIEUWE WETERING. Vaarwater Oudeschouw-Terhorne; deel Prinses-Margrietkanaal.

NIEUWE WIJKJE-LOODEGRACHT. Waterschap voor waterafvoer in Smilde, Diever en Ooststellingwerf (840 ha). Opgericht in 1920, gemeenschappelijk door prov. staten van Drente en Frl. Ligt geheel op Drents gebied, behalve een thans vervallen afwateringssloot. Opheffing is in voorbereiding.

NIEUWE ZWEMMER. Vak Westergeest-Dokkumer Grootdiep in stroomkanaal Bergumermeer—Dokkumer Nieuwe Zijlen.

NIEUWFRIES. De Fr. taal na ca. 1800 volgens F. Buitenrust Hettema*. Anderen laten het N. al ca. 1550 beginnen, z Middelfries, Oudfries.

NIEUW FRIESLAND. Onafhankelijk cultureel weekblad, eind apr. 1945—mrt.* 1949. Ontstaan uit Fr. edities van het illegale 'Je Maintiendrai', na juli 1947 tevens orgaan van Fr. Kultuerried* en Kunstcentrum Frl. Redactie: E. B. Folkertsma, A. L. Heerma van Voss, W. Kok, D. de Loor, Sj. van der Schaaf; eindredacteur J. J. Kalma.

NIEUWJAARSSLEPEN (Fr.: *nijjierstôgjen*). Van 31 dec. op 1 jan. verzamelen in dorpen en soms in buitenwijken van steden jongelui al wat zij onbeheerd aantreffen, bijv. hekjes, boerenwagens, gereedschap. Dit wordt op een vaste plaats (bijv. schoolplein) gedeponeerd. Topprestatie is het plaatsen van een boerenwagen op een hoog dak. Wrsch. oud, na W.O. II door perspublikaties toegenomen gebruik; gevaar van baldadigheid. →

Volksgebruiken.

NIEUWJAARSWENSEN. Uit 18de en 19de eeuw zijn vele gedrukte N., meest op rijm, bewaard, die ratelwacht*, lantaarnopstekers, stadsreinigers, postlopers e.a. rondbrachten in de hoop op een fooi. Resten van ouder nieuwjaarszingen.

Zie: Nieuw Frl. (28.12.1946; 27.12.1947).

NIEUWKRUISLAND, z Kollumerland en Nieuw-kruisland.

NIEUWLAND (Fr.: *nijlân*), a. ingedijkt, op de zee gewonnen land, speciaal de Middelzeegronden, tegenover het 'Âldlân': Britsumer, Jelsumer, Kornjumer, Stiensers N.; b. dalgronden na hoge vervening*;

c. graslandstadium bij wisselbouw*. z Oudland.

Nieuwlanderijk. Stuk IJselmeerdijk van het Workumer N., Z. van de vuurtoren.

Nieuwlandsweg (Fr.: *Nylânsdyk*). In het Middelzee-N. vrijwel O.W. lopende ontsluitingswegen, o.a. onder Stiens, Lwd., Boksum. z Oudlandsweg.

NIEUWLAND, Jakob, huisschilder (Heeg 28.4.1825-11.2.1900). Na J. W. Felix* redacteur van het 'Kerkelijk maandblad' (1860), werker voor zending en Neerbosch. Medeoprichter Fr. Jongelingsverbond (1869). Ging 1886 niet mee met de Doleantie*.

Zie: N.B.W. II, 994.

NIEUWOLD, Johannes Henricus, theoloog (Gerkesklooster 17.11.1737—Warga 30.6.1812). Predikant te Oldeboorn en Warga c.a. (1772-1812). Diende het platteland door hervorming van landbouw en onderwijs. 'De Fr. Pestalozzi'. Weigerde 1799 'agent van de nationale opvoeding' (minister) te worden. Schoolopziener (1801). Zijn leesmethode met boekjes (*Spelend Onderwijs*, 1786) sluit aan bij het kind; ook catechisatieboekjes. Monumenten te Lwd. en Warga. Navolgers: H. C. W. Visser*, Hor. Niebuur Ferf*. De eerste schetste N.s leven en bezorgde zijn *Nagelaten Verhandelingen*.

Zie: N.B.W. II, 995; Earebondel Wumkes (1950), 57-73; B. XIV (1952), 129-141.

NIEUWSBLAD VOOR FRIESLAND ('de Hepkema'). Opgericht (1874) en geleid als 'Nieuw Advertentieblad' door Hingst en J. Hepkema*, na 1878 door Hepkema. Deze voelde precies wat men van een neutraal streekblad voor Midden- en Z.O.-Frl. vroeg; hij koos daartoe de juiste krachten en maakte het N. v. F. tot een der meest karakteristieke bladen in zijn soort. Weekblad tot 1878, twee maal per week tot 1930, daarna driemaal. Sedert 1901 'Nieuwsblad voor Frl.' Ca. 1930 maximum aantal abonnees: 30000. Hoofdredacteurs: J. Hepkema (1874-1900); A. K. Aartsma (1900-36); W. Hielkema* (1936-42). In 1942 kreeg het N. v. F. een N.S.B.-hoofdredacteur opgedrongen en was

apr. 1945-mei 1947 verboden. De strijd met de Heerenveense Koerier werd verloren, zodat het *N. v. F.* mei 1951 verdween.

Zie: J. J. Hof, J. Hepkema... (1931); Jubileumnummer *N. v. F.* (5.1.1934); J. J. Hof, *De Fr. pers in de branding* (1946); id., *In tweeden aanleg* (1947).

NIEUWSTAD (Fr.: *Nijstêd*). Buurschap onder Bergum, O. daarvan.

NIEWEG, Jacob, schilder (Hogebeintum 26.5.1877-). Predikant, na 1914 schilder en tekenaar; als zodanig autodidact. Landschap, stillevens, bloemen. Beschouwelijk waarnemer.

NIFEL(D)ER (knutselaar). Heeft eeuwenlang met primitieve middelen volkskunst* gemaakt. Voor de huidige *N.s* (tentoonstellingen Lwd. 'Het Stokpaardje') en voor de volkskunst (F.A.F.*) is het te hopen, dat zij elkaar steeds meer ontmoeten en verstaan.

NIFTARLAKE. Frankische gouw, waarin Utrecht, Vechten en Muiden. Misschien grensgebied tussen Franken en Friezen. Ontstaan ca. 695?. z Redbad.

Zie: B. XI (1949), 126-131; Boeles II, 279, 280.

NIOGENE of **NIOGENDE-riucht**. Organisatie op grondslag van drie grietenijen in Oostergo, die met nog een *N.* de Achtene* vormde. In de oorkonden wordt de *N.* sedert 1418 vermeld.

Zie: Oudfr. oork. I, nrs. 25, 27, 29, 38, 66; II, nrs. 13, 48, 57, 91, 165, 176.

NITTER(T)SHOEK. Bij *N.* sluit de afsluitdijk (1877) van het Reitdiep aan op de zeedijk van het Nieuw Kruisland. Uiterste punt van de Fr. zeewering.

NIVEAUVERANDERING, z Bodemdaling. *N.N.C.*, z Eierhandel, Noord-Nederlandse Coöperatieve (*N.N.C.*).

NOCHT OAN ÛNNOCHT. Genoegen in (anderer) ongenoegen. Individualisme en innerlijke onvoldaanheid bevorderen deze houding. De stekelige omgang tussen mensen toont Gabe Skroar in de *Rimen* en Teltsjes* 'hy gie mei de stikel roun'. De wedstrijdverhouding die tussen Friezen licht schijnt te ontstaan, brengt vreugde over de nederlaag van de ander mee. Met *N.O.Û.* is een houding getypeerd, die bepaald niet 'goedig' is. z Dorpsscheldnamen, Nieuwjaarssiepen, Scheldversjes, Sukkel, Volkskarakter, Volkshumor.

Zie: T. E. Holtrop, *De wylde boerinne* (1931); D. H. Kiestra, *De frouljue fen de fetweider* (1939).

NODELL, Johannes Adam, classicus (Lwd. 17.7. 1754-Rotterdam 11.3.1814). Rector te Dokkum (1776), Kampen (1780), Amersfoort (1784), hoogl. in geschiedenis en welsprekendheid te Franeker (mrt.-juli 1788), rector van het Erasmiaans Gymnasium te Rotterdam (1788).

Zie: Boeles I, 2de dl., 615-620.

NOË, Michel. Na 1650 voorzanger in de Waalse kerk te Lwd., tevens graveur en dichter in het Frans.

Zie: N.B.W. X, 672.

NOED. Zorg, bezorgdheid (*earne noed jan stean*, ergens zorg voor dragen), ook verantwoordelijkheid. In koopakten: 'hoed en noed en risico', zorg en verantwoordelijkheid. 'De hoed en noed bigjint op 'e dei fan 'e forkeap', zorg en verantwoordelijkheid beginnen op de koopdag. Als landnaam: land dat zorg vraagt.

N.O.F., z Noord-Oost-Friesche autobusonderneming, N.V.

NOODSTAL (Fr.: *need-, njidstâl*). Als elders in Nederland zijn de *N.en* of 'travaillies' bij smederijen vrijwel alle verdwenen.

NOODT, Gerardus, jurist (Nijmegen 4.9.1647—Leiden 13.8.1725). Hoogl. te Nijmegen (1671), te Franeker (1679), te Utrecht (1684), te Leiden (1686). De methodus Noodtiana bestond in de jurisprudentia elegantior.

Zie: Boeles I, 2de dl., 279-284.

NOOITGEDAGT. Firma J. Nooitgedagt en Zn. te IJlst, opgericht door Jan N. Het productieprogramma omvat vooral gereedschappen, schaatsen en houten speelgoed; ca. 10 pct. wordt geëxporteerd. In het bedrijf met filiaal te Bolsward werken totaal 200 man (geïnstalleerd vermogen van 750 pk).

NOORDBEEK. Geslacht uit het Bentheimse (Nordhorn), dat 1650-1800 twaalf Fr. predikanten leverde.

Zie: N.B.W. X, 672.

NOORDBERGUM (Fr.: *Noardburgum*; z Berg). Dorp in Tietjerksteradeel (2004 inw.). Scholen voor openb., chr. nat. en geref. lager onderwijs; neutrale kleuterschool. Herv. kerk, twee geref. kerken, geref. kerk art. 31, baptistengemeente, z Bergum, Bergumerheide.

NOORDELIJKE LEERGANGEN onder auspiciën van de Fr. Akademy*. Ontstaan 1947 als 'School voor Talen en Geschiedenis' uit een initiatief van de Prov.* Onderwijsraad van Frl. Aanvankelijk alleen cursussen voor akten M.O., later ook voor L.O., eerst uitsluitend in Lwd., sedert 1956 ook in Emmen en Groningen.

In 1947 ca. 70 cursisten, in 195703. 400 voor M.O. en ca. 100 voor L.O. Er wordt opgeleid voor: M. O. Duits A, Engels A en B, Frans A en B, Fries A en B, Geschiedenis, Nederlands A en B, Pedagogiek A, Wiskunde A en B; verder voor L.O. Frans, Engels, Duits, Wiskunde.

NOORDELIJK SCHEPPEND AMBACHT. Vereniging van kunstambachtslieden in de N. provincies ter bevordering van het kunstambacht en van de belangen der leden. Door exposities wordt de verkoop gestimuleerd.

NOORDEN, Het, a. twee maal in de week verschijnend orgaan. Eerst orthodox-chr., later A.R., voor Lwd. en het *N.* van Frl. (1874-94). z Chr. Dagbladpers. b. geïllustreerd tijdschrift voor het *N.* van Nederland, in Groningen uitgegeven.

Verscheen (1904) slechts één jaar, bevat vrij veel bijdragen over Frl. **NOORDERDIJK**. Slaperdijk van Ferwerderadeel tussen Oude Bildtdijk (1505) en Koedijk (1600).

NOORDER EE. Langgerekt meertje in Wymbritseradeel N. van Woudsend (12 ha).

NOORDER HOGEWEG. Weg van Drachtster Pijp in N. richting over de Kletten naar de Oudegaasterdijk. De N. en de Z. Hogeweg keerden oorspronkelijk het opgestuwde water van de Wijde Ee; bij de Kletten lag 1603 een vallaat in de Burmaniasloot. De Leppa* beschouwde de Hoge Weg als waterkering. Hogeweg is ook naam van wegwaterschappen. **NOORDERLAND, Het.**

Maandblad van de Stichting Saxo-Frisia, o.l.v. J. M. N. Kapteynokt. 1941-44 verschenen. Bevat bijdragen over Frl. (o.a. van Tj. W. R. de Haan, M. W. Heslinga, W. Hielkema, J. T. de Jager, D. Kalma, D. Kiestra, D. K. Koopmans, S. J. v. d. Molen, H. J. Popping, K. Sierksma, H. v. d. Vliet Sr., J. B. Vries, Joh. Werkhoven).

NOORDERLEEGPOLDER, De. Zeewerend* waterschap in Ferwerderadeel in de mond der oude Middellzee*, thans 173 ha. Zeedijk gelegd op de kwelder* (1754), met die om de O. Bildtpollen. Zeewaarts ligt een groot opp. zomerpolder en kwelder (Noorderleegs Buitenveld, eigendom van de gelijknamige N.V.).

Pas 1852 is de polder als waterschap gereguleerd onder grote tegenwerking der eigenaars. Het gebrekkige reglement is 1957 door Prov. Staten gemoderniseerd. Toen is door de Staten ook uitspraak gedaan over een geschil met de Bildtpollen over de bedijking om de O. Bildtpollen, volgens het reglement van laatstgenoemd waterschap door beide waterschappen gezamenlijk te onderhouden. Dit Statenbesluit is nog niet goedgekeurd door de Kroon.

NOORDERLEEGS BUITENVELD (Fr.: *Noarder-leech*). Buitendijks land in Ferwerderadeel. Ten zuiden begrensd door de Noorderleegpolder, O. door de Rijd (Fr.: *Slink*), de scheiding van de Kegen (Fr.: *Boerepôllen*).

Kwelder*, na aanleg Noorderleegsdijk in 1754 eerst klein, vooral in de 19de eeuw vergroot door landaanwinning door en op kosten van eigenaars, na 1930 met overheidssubsidie, de laatste tijd door de Rijkslandaanwinningsdienst. Kwelderopp. thans ca. 600 ha, ligging ca. 1,50 m + N.A.P. Lozing op zee door duikers in de drie kaden, achtereenvolgens op de rijpe kwelder aangelegd, de jongste 1909. Op N.B. op grote schaal inscharing van jongvee (ca. 1000 stuks). Oude dobben* met ringdijken boven stormvloedhoogte zijn vervangen door op waterleiding aangesloten drinkbakken. In stormseizoen nog geregeld overstromingen; kwelder langzamerhand zo breed, dat inpoldering gewenst lijkt. N. V. 'N.B.' opgericht 1890. Eigen schapenbedrijf (ca. 100 schapen), verkoop grasgewas. Noorderleegsdijk is in N.V. ingebracht; deze geniet de opbrengst van de dijk, het

onderhoud is aan het waterschap. Een 'polhoeder' is belast met toezicht op kwelder en verzorging vee. In het N.B. een broedkolonie van kapmeeuw, visdiefje, kluut; in het voorjaar veel goudplevieren. In de trektijd strandlopers, ruiters en strandplevieren. Belangrijke waterwildpleisterplaats (kol- en grauwe gans).

Zie: T.K.N.A.G. 2de Serie LIX (1942), 1-23.

NOORDERMEER. Buurschap N.O. van Bergum. Vóór de reformatie vermoedelijk een zelfstandig dorp (Nordmera).

Zie: Fr. Studintealmenak (1946), 71-81.

NOORDERPOORTZIJL. Oude keersluis te Sneek in de Scherhemsterdijk, tegen 1900 vervallen.

NOORD FRIESCHE LOCAAL SPOORWEGMAATSCHAPPIJ. Opgericht 1899, legde 1901 de lijn Lwd.-Stiens-Dokkum-Metslawier (1913 Anjum), 1904 Stiens-Tjummarum—Harlingen met later de zijtak Tjummarum-Franeker aan.

De exploitatie is 1905 overgedaan aan de Hollandsche IJzeren Spoorwegmij., de lijnen zijn 1935 door de staat genaast, exploitatie van de reizigersdienst is 1933-36 gestaakt. In en na W.O. II zijn de lijnen ingekrompen. Thans beperkt zich de exploitatie door de Ned. Spoorwegen tot goederenvervoer (vooral aardappels) Lwd.-Stiens-Dokkum en Stiens-Sint Jacobi Parochie—Tjummarum (met zijtak naar Berlikum).

NOORDFRIESLAND. Smalle, vlakke landstrook in Duitsland aan westkust van Sleeswijk tussen Deense grens en Husum met de voor de kust gelegen eilanden Sylt, Amrum, Föhr en de Halligen. Stormvloeden hebben op de eilanden veel vernield. Aan de kust is veel land ingepolderd ('Kogen', z Keeg). Het gebied, dat oorspr. groter was — ook het Z. Eiderstedt was eenmaal Fr. —, was eerst in kleine bestuursdistricten ('Harden') verdeeld. De 'Utlände' (de kleilanden en eilanden) bleven het langst onafhankelijk. De eilanden trekken vele badgasten. De voornaamste plaatsen op het vasteland zijn Husum, Bredstedt, Niebüll, op Sylt Keitum en Westerland, op Föhr Nieblum en Wyk. → Groot Friesland.

Zie: L. C. Peters, Nordfrl., Heimatbuch (Husum 1929); H. Koehn, Die nordfr. Insein (Hamburg 1939); Merian II (Hamburg 1949), 5tes Heft; H. H. Schulz, Das Heimatbuch der Nordfriesen (Hamburg 1957); Repert., 203-204.

Noordfries. De taal die door 12 à 15000 inw. van N. gesproken wordt. Het gebied is van Oostfrl. uit gekoloniseerd, wrsch. in de 9de (Jorgensen) of 11de eeuw (Laur). Op Sylt, Amrum en Föhr woonden misschien toen nog resten van de oorspr. niet-Fr. bevolking. Het Noordfr. kent een groot aantal uiteenlopende dialecten.

Zie: P. Jørgensen, Über die Herkunft der Nordfriesen (Kopenhagen 1946); Zeitschrift f. Mundartforschung XXIV (1956), 78-112.

NOORDMANS, Durk Pieters, boer (Spannum 29.12. 1828-Scharnegoutum 12.12.1907). Uit puriteinse kring, werkte voor kerk en chr. school, zat in Anti-floreenverbond (z Floreenplichtigen) en Ver. van Vrienden* van de Waarheid. Geestverwant van P. J. Hoedemaker*. Schreef enkele brochures. Vader van O. A'.

Zie: N.B.W. III, 919-920.

NOORDMANS, Oepke, theoloog (Oosterend 18.7.1871-Laren 5.2.1956). Predikant te Idsegabuizen (1903), Suameer (1910) en Laren (Gelderland) (1923-43). Een der invloedrijkste figuren in de herv. kerk tussen W.O. I en II. Ere-doctor te Groningen (1935).

NOORDNEDERLANDSE WATERSPORT BOND. Overkoepelende organisatie (opgericht 17.2.1923) van zeilverenigingen in Frl., Groningen, Drente en Overijsel. Op 1.10.57 uit Frl. 46 clubs. Organiseert jaarlijks kampioenswedstrijden, meest op het Snekermeer.

NOORD-OOST-FRIESCHE

AUTOBUSONDERNEMING N.V. (N.O.F.). Reeds 1923 reed A. van der Mei te Dokkum via Oudkerk een busdienst naar Lwd. In de jaren 30 zijn andere busdiensten overgenomen (in 1938 vijf), en 1939 is de N.V. N.O.F. opgericht.

Sedert 1942 is N.O.F. een dochteronderneming van de spoorwegen, toen A.T.O. namens deze de aandelen overnam. De N.O.F. bedient N.O.-Frl. tussen de lijnen Lwd.-Hallum en Lwd.-Buitenpost. N.O.F. heeft 40 autobussen en 103 personeelsleden. In 1956 zijn 2,2 miljoen km gereden en 2,2 miljoen personen vervoerd. Netlengte 220 km, waarvan 11 km gereden in halfuurdienst, 50 in uurdienst, 82 in twee-uurdienst, 77 in meerurendienst. Hoofdkantoor en werkplaats te Dokkum, depot te Kollum, z Autobusdiensten.

NOORDOOSTPOLDER. Deel van de oude Zuiderzee, waarvan de ringdijk 1940 is voltooid; voorjaar 1942 was de N. droog. Hierdoor daalde de grondwaterspiegel van het oude land langs de zeedijk tussen Kuinre en Lemmer; veengronden verdroogden, woningen verzakten. Met rijkssteun zijn binnen de zgn. rode lijn belangrijke grondverbeteringen uitgevoerd.

De W. polderdijk loopt van Urk noordwaarts tot Rotterdamse hoek, vandaar N.N.O. tot Fr. hoek, buigt dan 1,5 km van de Fr. kust oostwaarts af en sluit even O. van Lemmer aan op de zeedijk. Volgens topografische kaarten is een strook van ca. 1 km breedte van de polder O. van Lemmer bij Frl. ingedeeld. Behalve langs de kust, is de polder meest op Overijsel (Kampen en Zwolle) georiënteerd. Er zijn twee verbindingen met Frl.: de Schoterweg via Schoterzijl en de Fr. weg via Lemmer, een onderdeel van Rijksweg 38 (Zwolle-Akkrum); het stuk Zwolle-Lemmer kwam 1957 gereed. Van de bevolking komt ruim 15 pct. uit Frl., o.a. zijn een 50 kleine bedrijven toegewezen aan gardeniers* uit de Bouwhoek.

Bij de kolonisatie heeft de Polderdirectie in elk van de 11 dorpen de bedrijven toegewezen aan personen van de drie voornaamste religieuze richtingen, naar de landelijke verhouding. Dit werkt

ongunstig op de ontwikkeling van het dorpsleven.

Zie: Leeuw. Cour. (17.5.1939); Repert., 204.

NOORDSE BALK (Fr.: *Noardske balke*) (N.b.). Een wrsch. - niet speciaal uit Noorwegen — geïmporteerd volksmuziekinstrument, behorend tot een over heel Scandinavië, IJsland, N.-Duitsland, Sleeswijk-Holstein, de Oostzeekust, Beieren, Bohemen, Oostenrijk, Zwitserland, Frankrijk, België (berggebieden) verspreide familie.

Behalve in Frl. - zes exemplaren in het Fr. Museum en in particulier bezit - komt de N.B. in Nederland sporadisch voor. Fr. inventarissen uit 1660 en 1706 vermelden een N.B. Claas* Douwes geeft in 1699 een beschrijving en nog in 1870 begeleidde een Fr. boer zijn liederen op het instrument. Van oorsprong balkvormig, krijgt de N.B. in de 18de eeuw een buikvormige vergroting. De instrumentenfamilie der N.B. heeft een vrij belangrijk aandeel in de Europese muziekfolklore gehad. Bepeling geschiedt met een strijkstok of een pen, waarmee over de snaren wordt geraspt. De melodiestraken zijn boven een lat met toonindeling gespannen, terwijl de andere snaren los meeklinken. De Fr. N.B.en geven de indruk door de eigenaar zelf te zijn gebouwd.

Zie: Claas Douwes, Grondig Onderzoek... (1699); W. Dijkstra, Uit Frl.s Volksleven I, 378 e.v.; J. L. de Jong Lzn., De Noardske balke (Assen 1942); Stig Walin, Die schwedische Hummel (Stockholm 1952); Mens en Melodie (1957), 174 e.v.

NOORDSE COMPAGNIE, z Walvisvaart, West Indische Compagnie.

NOORDSVAARDER. Zandplaat van ca. 1500 ha, W. van Terschelling; vroeger berucht, tot ca. 1850 door het Westerboomsgat (sedert verzand) van het eiland gescheiden.

Aan de westkant bij het Boomkensdiep een lichtopstand en N. daarvan twee kapen. Langs de noordkust 1 m hoge onbegroeide sikkelduinen, waartussen nog plekken met drijfzand. Op het N.O. deel heeft Rijkswaterstaat stuifdijken aangelegd, die zich tot natuurlijke duinen ontwikkelen. Tussen deze duinen uitgestrekte vlakten, de meest W. nog onbegroeid, de oudste - de zgn. Kroonsolders - rijk begroeid. Deze polders vormen met de oude duinen om het Gritje-plak het Staatsnatuurmonument de N. (500 ha) z Duinen (duinflora).

NOORDWESTGERMAANS, z Ingvaeoons.

NOORDWOLDE (Fr.: *Noardwâlde*, ook: *De Wâlde* of *Igewâlden*). O. deel van de grietenij Hemelumer Olde-ferd en N. Tot voor kort was N. officieel in de gemeentenaam vermeld. Omvat de dorpen Oudega, Nijega, Kolderwolde en Elahuizen.

Noordwolder(veen)polder, Boezemwaterschap*, vroeger Veenpolder* in Hemelumer Oldeferd; opp. 950 ha (vroeger 860 ha).

Octrooi en eerste reglement van 1834. Reeds in de 19de eeuw uitgeveend, drooggemaakt en in cultuur gebracht. Van de verveningstijd resteert nog een kapitaal aan inschrijving op het Grootboek (slikgeld-fonds*), waarvan de renten aan het waterschap ten goede komen. Bovendien stamt uit deze tijd een 'Fonds der armengelden*', dat de gem. beheert. De renten moeten jaarlijks worden aangewend 'ten nutte der armen van de

dorpen Oudega, Nijega en Kolderwolde, onverschillig van welke geloofsbelijdenis'.

Sinds 1873 is de polder gereguleerd als waterschap. In 1916 kwam het waterschap onder de werking van het Algemeen reglement van de boezemwaterschappen. Toen werd het samen met Woudsend c.a. gebracht in een nieuw, overkoepelend waterschap 'De Drie Gemeenten', dat echter in 1920 weer opgeheven is. Tot 1918 werd de bemaling van de polder verzorgd door vier windmolens (de Vooruitgang te Kolderwolde, de Hoop en de Hersteller, te Oudega en de Voltuiging te Nijega). De Hersteller is in 1916 verbrand en in 1925 werd tot elektrische bemaling overgegaan.

Zie: Wouda, Afwatering (1951).

NOORDWOLDE (Fr.: *Noardwâlde*, woud*-naam). Dorp (4288 inw.) in Weststellingwerf. Tweede centrum der gem., met buurschappen Zandduinen, Molenburen, Buitenburen. Oude veenkolonie (Oosteren Westerveld) en boerendorp. Herv. kerk. Zeer veel onkerkelijken. Vier openb. scholen, kleuterschool, rietvlecht*- en nijverheidsschool, avondtekenschool, landbouwhuishoudschool. Taal overwegend Stellingwerfs en Hollands. Veel immigratie uit Frederiksoord. Ruilverkaveling. Rietvlecht- (rotan-) en textielindustrie. Buurthuis.

Agrarisch Saneringsplan-Noordwolde. Het gemeentebestuur van Weststellingwerf nam 1953 het initiatief tot dit plan. Aanleiding waren de vele agrarische bedrijfjes met te veel werkkrachten, het te kleine areaal cultuurgrond en de te geringe inkomens. Doel was, de bevolking van de zgn. Velden van *N.* op maatschappelijk hoger niveau te brengen.

Het totale te saneren opp. was ca. 1200 ha. Hier woonden 580 grondgebruikers, waarvan 199 zuivere agrariërs, 141 landbouwers met niet-agrarisch nevenberoep en 240 niet-agrariërs. Van deze 580 bedrijfjes zijn: 14 groter dan 10 ha, 36 6-10 ha, 51 4-6 ha en 479 kleiner dan 4 ha. Een aantal grondgebruikers werd geanimeerd om vrijwillig naar de dorpskern te verhuizen en in de industrie te gaan werken. De Stichting Beheer Landbouwgronden (S.B.L.) kocht tegen gebruikswaarde-prijs de vrijkomende grond en gebouwen. Met deze grond werden de andere bedrijfjes vergroot. Bij agrarische saneringsplannen vragen drie produktiefactoren de aandacht: *a. de externe:* bijv. ruilverkaveling*, ontsluiting*, waterbeheersing*, verbetering van de grond, bedrijfsgrootte; *b. de interne:* bijv. teeltplan, gewassenkeuze, bemesting, detailwaterhuishouding, verbetering van de grond, bedrijfsgebouwen; *c. de sociaal-mentale:* bijv. geschooldheid, vooruitstrevendheid, geestelijk leven, gebruiken, tradities. Eerstgenoemde omstandigheden vragen aandacht van cultuurtechnische, waterstaatkundige en planologische diensten, de tweede groep van de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst* en de boerenorganisaties, de derde van alle groepen en groeperingen in de samenleving die verantwoordelijkheid dragen voor de ontwikkeling van hun gemeenschap. Naast de uitrusting van de boer met stoffelijke produktiemiddelen is de kwaliteit van de mens, die deze

middelen beheersen moet, van belang. Hier moet de agrarisch-sociale voorlichting helpen wat betreft: *a. afvloeiing* (beroepen en beroepskeuze voorlichting, voorlichting over migratie* en emigratie*); *b. consequenties van de vererving* (voorlichting omtrent versnippering van gronden); *c. kredietvoorzieningen en -faciliteiten*; *d. consequenties van inwoning* (jonge gezinnen bij de ouders); *e. besteding* i.v.m. eventuele hogere bedrijfsinkomens; *f. woonbeschaving* (doelmatig gebruik van woning, gas, elektriciteit, water); *g. functie en positie van de landarbeider*. Het maatschappelijk* werk treedt op om de mens, de groep en de samenleving te helpen bij de aanpassing aan alles wat anders is dan vroeger. Middelen hierbij zijn o.a.: dorpshuizen, gespreksgroepen, clubwerk. Voor sociaal-culturele opbouw dient het maatschappelijk opbouwwerk hand in hand te gaan met activiteiten van culturele organen.

Zie: Diakonia (jan. 1955); Landbouwkundig Ts. (febr. 1955); Jaarverslag 1955 van de Centrale Cultuurtechnische Commissie, Cultuurtechnische dienst e.a.; J. de Koning, Rapport betreffende de achte-gronden van het sociaal-cultureel vormingswerk in N.; Sociale onderzoeken in Frl., nr. 4; Stichting Frl. voor Maatsch. Werk: Rapport agrarische sanering en maatschappelijk leven; Leeuw. Cour. (30.3. 1957).

NOORMANNEN. Vikings (Fr.: *Wytsingen*). Nog tijdens Karel de Grote, die de Friezen tegen gevaren uit het noorden en oosten beschermde en misschien mede daardoor als schenker van vrijheid* werd vereerd, kwamen Denen naar Frl.

Ze deden ca. 800 zonder succes een eerste aanval. Daarna telkens weer, vooral tijdens Lodewijk de Vrome (814-840). Deze gaf Deense prins (Hemming, Harald Sr.) hier macht en riep zo nieuwe invasies op. Ook de bekeringspogingen van Anskar werden zo afgeweerd. Dorestad* wordt 834 geplunderd. Na het verdrag van Verdun (843) worden hier vaak Denen als helpers aangetroffen (Harald Jr. en Rorik*) in de buurt van Dorestad. Godfried* heeft in Frl. geheerst (882-885). Een inval in Oostergo door Rudolf (juni 873) is bekend uit de annalen van Fulda*, de Friezen verdedigden zich met behulp van andere *N.* Het lukte de aanval af te slaan en veelgeld te veroveren. Na ca. 950 namen de aanvallen af, hoewel nog 991 het rijk wordende Staveren geplunderd werd.

De tochten der *N.* braken de Frankische macht; zo verdween de Karolingische beschaving. Er werd belasting (z Klipschilda) aan het koninkrijk 'oen da grimma* herna' betaald. Het christendom kon zich handhaven. Collaboratie tussen Friezen en Denen kwam vrij veel voor. Samen deed men bijv. aanvallen op Engeland. In de grond verstopte munten zijn bewijzen van de angst bij het volk.

Zie: J. de Vries, De Wikingen in de lage landen bij de zee (Haarlem 1923); I. H. Gosses, Deense heerschappijen in Frl., in: Verspr. geschriften (1946).

Noormannenpoort (Fr.: *Noardsk doarke*). De noorddeur aan oude kerken is vaak gesloten en bijzonder laag. Oorspronkelijk was de deur open en toegang voor de vrouwen, die aan de noordkant

zaten. De legende van de *N.*, die zo de mensen naar het noorden lieten buigen, mist alle grond. De *N.*-poort is laag door de ophoging van het kerkhof. De deur heette ook duivelsdeur. z Godfried de Noorman.

Zie: Vr. F. XXXII (1934), 90-112; J. J. Kalma, *By ús álde tsjerkenlans* (Assen 1943), 34-40; E. J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen* (Utrecht 1953), 261.

NORBERTINESSEN. Vrouwelijke tak der norbertijnen, sedert ca. 1122 in dubbelkloosters, dan in zelfstandige abdijen of in van een mannenklooster afhankelijke proosdijen. Beschouwende orde. De proosdijen Bethlehem* en Buweklooster* waren dochterkloosters van Mariëngaarde*; Veenklooster*, Sionsberg* en Weerd* van Dokkum; Baijum van Lidlum.

Zie: N. Backmund, *Monasticon Praemonstratense, II Circaria Frisiae* (Straubing 1952).

NORBERTIJNEN of premonstratenzers. Kloosterorde, gesticht 1120 door Norbert van Gennep in de abdij Praemonstratum (Prémontré bij Laon). Wit geklede kanunniken, in gemeenschap sober levend, die zich eerst op handenarbeid toediepen; verder op eredienst en zielszorg.

Zelfstandige abdijen verbonden door filiatie (moeder-dochterverhouding) en door regionale verbanden (bijv. de 'Circaria Frisiae'); verder zijn er afhankelijke proosdijen. Eerste Fr. abdij: Mariëngaarde* (1163-1570), evenals Dokkum via Steinfeld met Prémontré verbonden. Mariëngaarde stichtte het mannenklooster Lidlum* en dit weer Vinea* Domini; verder stichtten alle abdijen enige vrouwenkloosters. Grote agrarische bedrijven; teken van verval is o.a. het meedoen aan de partijenschappen (Vetkopers). In 1570 verdwenen Mariëngaarde en Vinea Domini, in 1580 de andere.

Zie: Sibr. Leo's abtenlevens, uitg. D. Wumkes (1929).

NOREN, Friese. Schaatsen die op de echte '*N.*' gelijken, maar met 'schaatshouten' van hout, en niet van metaal, die dus niet aan de schoen geschroefd kunnen worden. De ijzers zijn breder dan bij de echte *N.*

N.O.S.A., z Noordelijk Scheppend Ambacht.

NOTA, Petrus, theoloog (Franeker ca. 1730-Berlikum 23.9.1808). Predikant te Oldeboorn, Peins c.a. en (1775-1808) Berlikum. Schreef verscheidene gedichten en *Tweetal van kerkelijke leerredenen* (met een geschiedenis van Berlikum, 1782).

Zie: N.B.W. X, 677-678.

NOTARIS. Openbaar schrijver van private oorkonden. Ambt stamt uit de oudheid, drong in de late M.E. via Z.-Frankrijk naar het noorden, komt met het Romeinse recht in de 15de eeuw in Frl., beoefend door enkele 'keizers-orkenen' (getuigen). In de Saksische tijd (1505) komt de naam *N.* op.

De Keizerlijke Ordonnantie van 7.10.1531, art. 4 (Chtb. II, 594), en 4.10.1540 (Chtb. II, 798) en de Lands Ordonnantie van 1602 regelen het ambt. Het 1540 voorgeschreven protocol (register van gepasseerde stukken), waar geen depot voor bestond, raakte in onbruik en was na 1723 niet meer verplicht. Bewaard is één

deel van Claes Joosten Cleutigh* uit Lwd. uit 1554-71. In de 18de eeuw concurrentie van procureurs*, dorpsrechters* e.d. Sedert 1809 is het ambt landelijk bij de wet geregeld. Het protocol bevat nu de oorspronkelijke stukken (minuten), het repertoire de inhoud hiervan en van de niet geminuteerde brevetakten.

Na opheffing der Kamers van *N.en* (1842) zijn de meeste Fr. *N.en* georganiseerd in de 9.1.1845 opgerichte Ver. van *N.en* in het arrondissement Lwd. z Boelgoed.

Zie: S. Koopmans, *Het Notariaat in Frl. voor 1811* (1883); Gedenk. uitgegeven ter gelegenheid van het 70-jarig bestaan der Ver. van N. in het Arrondissement Lwd. (1915). Het protocol van Cleutigh in Gem. Arch. Lwd.; de protocollen van 1809-42 in R.A. De bewaring van de protocollen na 1842 regelt de notariswet.

NOTEKRAKER (Fr.: *nutekreaker*). Vogel. Bezoekt Frl. sommige winters uit Siberië in klein aantal, het laatst 1954-55.

NOTEMAN, Jacob, klokkengieter te Lwd. (ca. 1611-51). Opvolger van H. Falck*.

Wrk.: vijzel (1640) in Princessehof, klokken te Jislum (1636), Joure (1636), Hitsum (1637), Waag Dokkum (1637), Birdaard (1638), Scherpenzeel (1638), Westhem (1639), Bolsward (1640), Finkega (1642), Ee (1642), Sonnega (1644), Terzool (1644), Terbant (1645), Schiermonnikoog (1648), raadhuis Harlingen (1648).

NOVELLE. Prozavertelling van beperkte omvang, in de Fr. literatuur beoefend o.a. door M. Baersma, R. Brolsma, S. Kloosterman, B. S. Pollema, T. E. Holtrop, D. H. Kiestra, J. H. Brouwer, S. D. de Jong, N. J. Haisma, U. van Houten, B. Tuinstra, Y. Poor-tinga, J. Piebenga, L. Brolsma, Y. fan der Fear, G. Jonkman, A. Wadman, B. Fokkema, J. Smit.

Aanvankelijk sterk impressionistisch-beschrijvend, krijgt de Fr. *N.* de laatste 25 jaar meer psychologisch karakter, waarbij de klemtoon meer valt op de dramatische ontwikkeling, het spannend gebeuren, dan op het beschrijvende element. Niet altijd te onderscheiden van het korte verhaal en de schets (short story).

Zie: Th. de Vries, *Fr. stilistyk* (1937), 86-89.

NOYON. Hugenotengeslacht uit Lyon, tegen 1700 te Sneek, na 1800 te Harlingen. Enige leden bekende juristen, speciaal de strafrechtkenner Tarquinius Johannes *N.* (Sneek 24.12.1848-80631 31.7.1929), laatstelijk procureur-generaal bij de Hoge Raad.

Zie: Ned. Patr. 36 (1950), 236.

N.T.M., z Nederlandsche Tramweg Maatschappij.

NUMISMATIEK, z Munt, Penning.

NUT, z Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

NUTRIA, z Beverrat.

NUTSBEDRIJVEN. Produktie- en distributiebedrijven van water, gas en elektriciteit.

In deze bedrijfsklasse nam 1930-50 het aantal personen toe van 810 tot 1041 of met 28 pct., toeneming paardekrachten 25,4 pct. (Nederland 22 890 tot 33 107 of 48,1 pct., toeneming paardekrachten 18,6 pct.). Behalve de produktiebedrijven (z

Gasfabrieken, Provinciaal Elektriciteitsbedrijf, Intercommunale Waterleiding) bestaan distributiebedrijven voor elektriciteit in de gemeenten Lwd., Ferwerderadeel, Menaldumadeel en in Makkum.

NIJ-ALTOENAE. Buurschap onder Sint-Anna Parochie, vóór 1951 't Wegje'. Geref. kerk, chr. kleuterschool, chr. nat. lagere school.

NIJ BEETS (*N.B.*). Dorp in Opsterland, ontstaan door vervening*, sedert 1865. Gebouwd op het grondgebied van het voormalige dorp (Oud-) Beets (thans Beetsterzwaag). Na W.O. II zelfstandig. Veel arbeiders (forensen) en opkomende boerenstand. In *N.B.* (met scholen en kerken) staat het polderhuis van de Grote Veenpolder in Opsterland en Smallingerland. Aan de verering in *N.B.* ca. 1890 van 'Dommela' herinnert de Domela Nieuwenhuis*-weg. Hier werkte toen ook G. A. van der Bruggen*, die er 1891 een houten kerkje bouwde.

Zie: Leeuw. Cour. (19.11.1955).

NIJDAM. Boerengeslacht, afstammend van Willem Willems, ca. 1600 boer op Nijdamstrastate te Grouw. Takken noemden zich Nieuwdam, Vleer en Wynia.

Zie: W. Tsj. Vleer. Nijdamstraboek (1956 e.v.); Nijdamstra-Tyngje (periodiek).

—, **Cornelis**, theoloog (Huizum 24.4.1884-Amsterdam 12.7.1946). Doopsgez. predikant te Graft (1909), Veenwouden (1912), Borne (1926), Amsterdam (1930), Zeist (1933-45).

Behoorde tot de oprichters der Gemeentedag-beweging (thans: Gemeenschap voor doopsgez. broederschapswerk), secretaris van 1924-46, later voorzitter van het doopsgez. broederschapshuis te Elspeet, bestuurslid van de doopgez. Zendingsvereniging, na 1934 voorzitter. Stichtte 1922 met W. H. toe Water en P. Vis de Fr. Doopsgez. Jongerenbond. Voorzitter Alg. Doopsgez. Sociëteit (1945). Als zodanig nam hij het initiatief voor het 'Alg. Doopsgez. Weekblad'.

NIJEBERKOOP (Fr.: *Nijeberkeap*; ook: Berkeap; betekenis van *ber* is onduidelijk, *keap* wrsch. van *kapia*, kopen). Dorp (379 inw.). W. van Oosterwolde (Ooststellingwerf). Herv. kerk afgebroken, geref. bijeenkomstlokaal. Openbare school. P.v.d.A.-meerderheid. Taal Stellingwerfs. Kleine boerenstreek.

NIJEGA (Fr.: *Nijegea*; ga*-naam). Streekdorp in Hemelum Oldeferd tussen Elahuizen en Oudega (293 inw.). Herv. kerk, chr. lagere school. Veeteelt zuivelfabriek. Veengebied; W. van N. de Grote Noordwolder Veenpolder (1835).

Zie: Hepkema Memories, 252.

NIJEGA (Fr.: *Nijegea*; ga*-naam). Streekdorp in Smallingerland (593 inw.). Herv. kerk (op Nijegaaster Hoek) en geref. kerk (art. 31); openb. lagere en chr. kleuterschool. Buurschappen: Eibertsgaasten, Fen-nen en Wieren.

Zie: Fr. Dagbl. (10, 17, 24.11.1956).

NIJEHASKE (Fr.: idem; z Haske). Dorp in Haskerland, aan de weg Heerenveen-Joure (100

inw.). De niet naar de gem. Heerenveen overgegangene kleine rest van het oude dorp N.; de bebouwing W. van de Heeresloot en N. van de Stationsstraat te Heerenveen. Daar ook de herv. kerk van N., dat gecombineerd is met Haskerdijken en Nieuwebrug. Station Ned. Spoorwegen te Heerenveen stond tot ca. 1933 in N. Van de oude kerk van N. nog het kerkhof, aan de weg naar Joure.

NIJEHOLTPA(DE) (Fr.: *Nijeholtpea*). Dorp (434 inw.), O. van Wolvega (Weststellingwerf). Met herv. kerk en openb. school. Grote P.v.d.A.-meerderheid. Taal overwegend Stellingwerfs.

Zie: Hepkema Memories, 740.

NIJEHOLTWOUE. Dorp (314 inw.), N. van Wolvega. Geen kerk of school. Taal Stellingwerfs, met Fr. infiltratie. Naam wijst op bossen.

Zie: Hepkema Memories, 535.

NIJEHORNE (Fr. *Nijehoarne*, de nieuwe hoek). Dorp in de gem. Heerenveen (885 inw.). Herv. kerk uit 1778, twee openbare lagere scholen en één school met de bijbel. Te Bontebok, aan de Schoterlandse Compagnonsvaart, een zuivelfabriek.

Zie: Hepkema Memories, 524.

NIJEKLOOSTER, of Aula Dei (Gods hof). Cisterciënzer zusterklooster, gesticht 1233 uit Bloemkamp. In de 16de eeuw veel overlast van soldaten. Het geestelijk leven stond er hoog. Door de geuzen in brand gestoken (1572), opgeheven in 1580. De 28 zusters kregen een jaargeld uit het landbezit (ca. 1250 pondemaat). Thans terpbuurtje in Wymbritseradeel, N.O. van Scharnegoutum.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 55; Repert., 304; Citeaux in de Nederlanden V (1954), 77-91.

NIJELAMER (Fr.: *Nijelemer*, onverklaarde naam). Dorp (242 inw.), W. van Wolvega. Geen kerk of school. Taal Stellingwerfs.

Zie: Hepkema Memories, 534.

NIJEMIRDUM (Fr.: *Nijemardum*; um*-naam). Dorp in Gaasterland, Z. van Balk (592 inw.). Herv. en geref. kerk, chr. lagere school. Langs de weg Sondel—Oudemirdum, op de grens der hogere gronden; O. van deze weg de lage Hoitebuurster polder met veeteelt; W. de Hoge Bouwing met gemengde bedrijven. In het bosrijke noorden en westen o.a. het Lycklama-bos. Op het kerkhof 14de-eeuwse toren.

Zie: Hepkema Memories, 486; Leeuw. Cour. (5.10.1929). Nijemirdumerheide, z Gemeentebossen.

NIJETRINE (Fr.: idem; *trind*, rond). Dorp (243 inw.) in de westhoek van Weststellingwerf. Kerk afgebroken, openb. school. Taal Stellingwerfs.

NIJEZIJL. Oude schutsluis in de vaart van Bolsward tot het Wijddraai bij IJlst. Was deel van de Scherwolderhemdijk, in onderhoud bij Bolsward. Tegen 1900 verloor de N. zijn waterkerende functie; ter plaatse nu een draaibrug.

NIJ FRYSK LIETEBOEK. Verzameling Fr. liederen, gedeeltelijk op ontleende, gedeeltelijk op

nieuwe melodieën, verzameld door P. J. Troelstra* en P. H. de Groot (1886). Tweede tot vierde druk bewerkt door T. E. Halbertsma*. z Lieteboek.

Zie: Nieuw Frl. (9.1.1949).

NIJHUIZUM (Fr.: *Nijhuzum*). Dorp in Wymbritseradeel, O. van Workum (in inw.). Herv. kerk. Veeteelt. Veengebied met delen van Vlakke Brekken en Zandmeer. Alleen landverbinding naar het westen.

Zie: Hepkema Memories, 207.

NIJKAMER (of Nijecamer), Matthias (Matthijs). 16de-eeuws Oostfries, gezant van Edzard* I naar Frl. Later muntmeester van de Saksen (1498), gestorven in 1504.

Zie: N.B.W. II, 1012-1014.

NIJKERKER BEROERING. Dwepende beweging uit de 18de-eeuwse geref. kerk. Te Nijkerk op de Veluwe hadden nl. de preken van Gerhardus Kuypers de piëtistische volgelingen van W. Schortinghuis tot zonderlinge tonelen gebracht (1749). In Frl. hadden de 'fijnen*' sympathie voor deze beweging (bijv. te Drachten onder Jes. Hillenius*). J. Stinstra* schreef ertegen. Het volk vreesde in de paalwormplaag* en de veepest* de straffende hand des Heren, z Marten Jans.

Zie: J. Reitsma, Gesch. van de Hervorming en de Herv. Kerk... (Den Haag "1949), 371-373.

NIJLAND (Fr.: *Nijlân*). Komdorp in Wymbritsera-deel (723 inw.). Herv. kerk (1275), met zerken van Botnia; chr. lagere school. Veeteelt. Vermoedelijk reeds voor 1100 ontstaan in het reeds ingepolderde Z. deel van de Middelzee* op kruispunt van water en wegen.

Zie: Hepkema Memories, 217; Reg. Leeuw. Cour., 55.

Nijland c.a. Boezemwaterschap* in Hennaarderadeel, Wonseradeel en Wymbritseradeel (1626 ha). Opgericht 1907 om, door Wymbritseradeel uit te diepen, vaarten daarna over te nemen en te onderhouden. Later kwam hierbij enige welomschreven zorg voor bemaling en natuurlijke waterloop en financiële hulp aan Wymbritseradeel voor verharding van wegen.

Nijlanderzijl. Brug over de Nijlandervaart te Zijlsterburen W. van N. Oorspronkelijk wrsch. voor uitwatering van de Eemswouderhem op de Z. kom van de Middelzee. Later belangrijke binnenzijl in de binnendijk* van de Nijlanderhem.

NYSBODE, Friske. Geheel in het Fr. geschreven weekblad met nieuwsberichten, van liberale inslag, verschenen juni 1804-sept. 1865 onder redactie van W. Dijkstra*.

Zie: Wumkes, Paden II, 151-156.

NIJSTEN, Van. Door huwelijk begin 17de eeuw naar Frl. gekomen geslacht, vaak regeringsfuncties. Uitgestorven in 1761. Rouwborden te Hogebeintum.

Zie: Stb. I. 232; II, 157.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

MEISJES. In Frl. 37 (landbouw)huishoudscholen (zes in oprichting).

Begin 1957 bedroeg het leerlingental in de lagere, uitgebreid lagere en middelbare opleidingen resp. 4534 (3504 in de primaire opleiding), 329 en 292 meisjes. Opleiding tot leraren geven de algemene en prot. chr. huishoudschool te Lwd. en de algemene en prot. chr. landbouwhuishoudschool resp. te Drachten en Bolsward. Relatief komen de meeste leerlingen van het platteland.

NIJWIER, ook: Niawier (Fr.: *Nijwier*; wier*-naam). Dorp (472 inw.) in Oostdongeradeel. Tot 1631 in een kerkelijke combinatie met Wetsens en Aalsum, daarna met Metslawier. Ned. herv. en geref. kerk. W. van het dorp lag het klooster Sion*.

Zie: Leeuw. Cour. (21.1.1952).

NYOGHEN, z Niogen.

VOOR